

‘Dezen grond der baren’

Met de voorgenomen inlijving van de Oostpolder slokt de uitdijende Eemshaven weer een forse hap land op dat in de negentiende eeuw werd veroverd op de zee. Een verhaal over Kerstvloed, ‘Kwelderkwestie’ en vruchtbare klei.

ERIK VAN DER VEEN

Het is eigenlijk een plasje van niks. Een royale visvijver, meer is het niet. Toch is dit watertje in een knik in de eeuwenoude Dijkweg bij Oudeschip een historische plek. Eilts Gat, ook wel Aeilsgat, is een laatste stille getuige van de verwoestende Kerstvloed die in 1717 het leven kostte aan 2300 Groningers.

Precies op deze plek brak in die rampzalige kerstnacht de broze zeedijk uit 1630. Het ziedende water kolkte naar binnen, richting achterland, en sloeg een gat dat tot op de dag van vandaag herinnert aan die verwoestende stormvloed. Te diep om te dempen toen de zee eenmaal was bedwaard en de Groningers de dijk binnen een jaar verhoogden. Die werd bij Oudeschip dus in een boog om dat Eilts Gat heen getrokken.

En zo ligt het daar nog steeds, inmiddels middenin het boerenland dat in latere eeuwen werd veroverd op de zee. Meer dan drie eeuwen na die Kerstvloed, en een lange rij van inpolderingen later, is die kolk uit 1717 nog altijd een historisch teken in het landschap. Een symbool voor de strijd tegen nieuwe rampspoed en vóór agrarische voorspoed op de vruchtbare kwelderleli.

Het watertje leeft ook voort in eeuwenoude sagen en legenden in de streek. Volgens volksverhalen raakte een zeemeermin opgesloten toen de dijk na de Kerstvloed weer werd gesloten en opgehoogd, onder leiding van Thomas von Seeratt, de legendarische Groningse waterstaatspionier die inmiddels in ongenade is gevallen wegens zijn latere broodwinning als kapitein op slavenschepen.

Het ‘zeewiefke’ zou aldus zijn gedoemd haar dagen te slijten in die kolk, woedend rondwervend in het water, zinnend op wraak voor haar wrede lot. Dat zou het leven

Eeuwenlange inpoldering, de Eemshaven rukt op. FOTO'S: ANJO DE HAAN

hebben gekost aan de jonge boer Ayolt, of op z'n Gronings: Ailt danwel Aeils. Hij reed op een nacht, zinsbegoocheld door het gezang van de meermin, met paard en wagen de plomp in en werd nooit meer teruggevonden. Ailts droeve lot zou volgens de overlevering later nog meer jonge mannen treffen, maar de kolk draagt tot de dag van vandaag zijn naam. Zoals ook de meermin nu nog altijd een plek heeft in het gemeentewapen van Het Hogeland en zijn voorgangers Eemsmond, Hefshuizen en Uithuizermeeden.

Historicus Meindert Schroor kent het verhaal. „Maar voor sagen moet je niet bij mij zijn”, lacht de Leeuwarder. Van de ge-

schiedenis van het Groningse en Friese landschap weet de sociaal geograaf en landschapshistoricus dan weer des te meer. Hij schreef erover in een lange reeks boeken en essays. Specifiek over het door mensenhand gewrochte Groninger kustgebied publiceerde hij onder meer *‘Het Hoogeland - Hart van de Ommelanden’* en *‘Wotter’*, een verkenning van de cruciale rol die de boeren en de door hen gerunde waterschappen daar vanaf 1850 in speelden.

Juist in de polders rond de huidige Eemshaven vallen die thema's nadrukkelijk samen. Natuurlijk, ook al in de middeleeuwen wonnen de Groningers stukje bij beetje land

op de zee, van de mondingen van de Lauwers en de Fivel tot aan die van de Eems in de Dollard. De vruchtbare zeeleli die op de kwelders aanslibde, was rijke landbouwgrond. Al in de dertiende eeuw werd het nieuwe land aan de noordwestkant van de provincie afgezoomd met de Oudedijk of Oldiek, van Hornhuizen in het westen tot Watum bij Delfzijl. Een echte zeevering was dat echter niet. Net zomin als de Middendijk uit 1630, zoals de Kerstvloed duidelijk maakte.

„Maar in de negentiende eeuw gooien de Groningers die hele middeleeuwse toestand om”, schetst Schroor. „Een krachtig provinciebestuur onder leiding van de liberale commissaris des Konings Soetens van Roijen pakt de hele waterstaat in de provincie aan. Per stroomgebied komt er een sterk waterschap, het Reitdiep wordt afgesloten bij

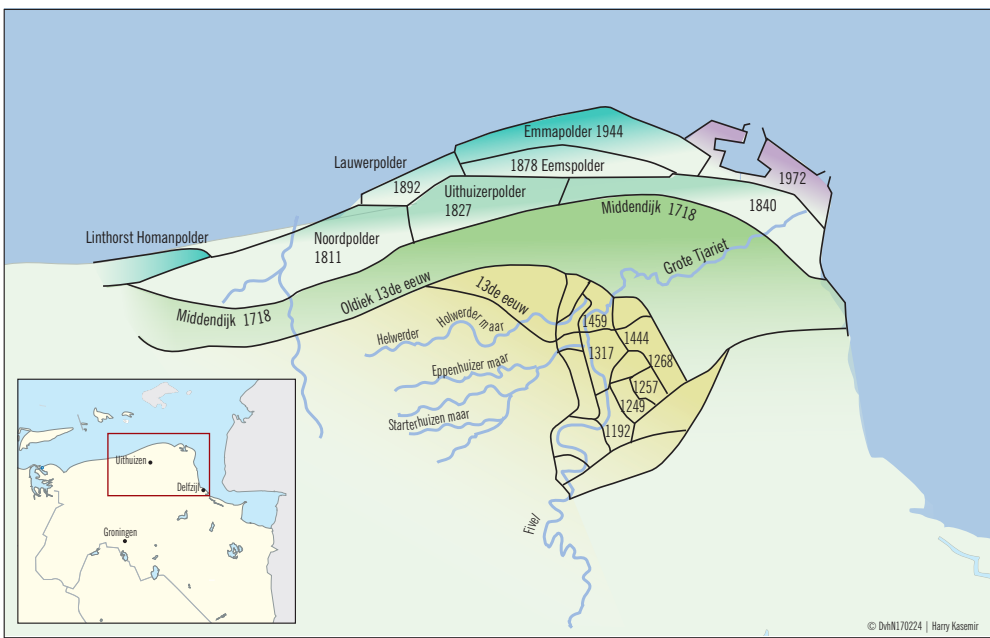
Links de industrie van de Eemshaven, rechts van de dijk het dorp Oudeschip.

GRO

Sociaal geograaf Meindert Schroor promoveert op een onderzoek over Groningen. FOTO: LAURENS AAIJ

Zoutkamp en er komen nieuwe gemalen. In die tijd was Groningen veel moderner dan Friesland. Bij ons was er traditioneel altijd strijd tussen de elf steden, onderling en met het platteland. Bij jullie had je alleen Stad en Ommeland, waarbij de stad ook nog de helft van de provincie in handen had. Daardoor werd er veel zakelijker en krachtadiger bestuurd. In Groningen heerste de koopman, in Friesland de dominee.”

Het leidde in die negentiende eeuw tot een golf van nieuwe inpolderingen. Al vanaf 1811 worden voor de Hogelandster kust achtereenvolgens de Noordpolder en de Uithuizerpolder drooggelegd, en in 1840 de Oostpolder die nu bij de Eemshaven wordt ingelijfd. In 1878 volgt nog de dijk van Eemspolder en in 1892 de Lauwerpolder.

Oostelijker in de provincie ontstonden aan de Dollard rond dezelfde tijd de Reiderwolderpolder, de Johannes Kerkhovenspolder en in 1924 de Carel Coenraadpolder. Meer richting Friesland wordt bij Vierhuizen de Westpolder aangelegd, bakermat van Groninger

“ DE VRUCHTBARE KWELDERS BRACHTEN GRONINGEN GROTE WELVAART

herenboerendynasties als de Mansholten en de Louwesen, die grote bestuurders voortbrachten waaronder de Europees landbouwcommissaris Sicco Mansholt.

Nóg een belangrijk verschil met Friesland: in Groningen is de landaanwinning een exclusieve boerenaangelegenheid. Dat heeft alles te maken met het dan geldend Ommelandrecht. Dat bepaalt dat boeren of ‘oevereigenaren’ het recht van ‘opstrek’ of ‘aanwas’ hebben voor land dat aansluit op de droogvallende kwelders voor hun grond. Dat is een bepaling uit het oud-Friese recht, maar in die provincie zelf al rond 1500 afgeschaft als de provincie in handen valt van hertog Albrecht van Saksen. Die laat de vruchtbare kwelders voor de Noord-Friese kust zelf inpolderen, in Groningen is alle nieuwe land voor de boeren. Die verdienen kapitalen op de rijke klei.

Heel anders dan in Groningen ontstaan door dit verschil in de Noord-Friese polders dorpen als Sint Annaparochie en Sint Jacobi-parochie. In Groningen ontginnen de boeren de kwelders vanuit hun huiskavels op het oude land, en daar blijven ze ook wonen. Huizen worden op die kostbare landbouwgrond niet gebouwd. Graan en andere profijtelijs gewassen, dat is waar het om draait op het land dat werd veroverd op de woelige baren. Dat onderstreept ook het lyrische gedicht op een plaquette bij poldermolen Goliath in de Eemspolder, onder de rook van de huidige Eemshaven:

‘Na vier-en twintig jaren Verkreeg men eind’lijk ‘t recht op dezen grond der baren zoo is dan t’doel bereikt ons lang reeds voorgesteld en pronkt het golvend graan dra op dit nieuwe veld.’

Gewoond wordt er dus niet in de polders. Alleen in de Uithuizerpolder, eveneens bij de Eemshaven, ontstond de buurtschap Valom. Maar deze noordelijkste plaats van Nederland werd nooit meer dan een rijtje boerderijen. „Al lag er nog in 1951 een rapport om er een dorp met honderd huizen voor zeshonderd inwoners van te maken”, weet Schroor. „Toen was de verwachting nog dat die hard nodig zouden zijn voor het werk op het land. Daar haalde de toenemende mechanisatie in de landbouw al heel snel een streep door.” Maar terwijl de boeren schathemelrijk worden en de polders de provincie grote welvaart brengen (zij het goeddeels ten koste van de landarbeiders), zint de landelijke overheid op een list om mee te delen in de vetpotten. Uitgerekend de Franse overheersing geeft Den Haag daarvoor een instrument in handen. Volgens Frans recht is alle nieuwe land voor de staat. De dienst Domeinen claimt eigendom over de vruchtbare blubber voor de dijk en dat is het startpunt voor de ‘Kwelderkwestie’, een conflict dat uiteindelijk honderd jaar zal aanhouden.

De Groninger boeren zijn volstrekt niet bereid ook maar een reepje klei af te staan. Ze verzetten zich uit alle macht en krijgen hulp van een Warfumer huisarts. Deze Rembertus Westerhoff ontdekt dat die Franse

Gedenkplaat in de sluis bij molen Goliath.

bepaling niet geldt voor landaanwas in rivieren, maar uitsluitende in zee. Hij bepleit dat het hele wad feitelijk een riviermonding is: van Eems, Lauwer en Fivel. De zee begint pas boven de eilanden, stelt Westerhoff in zijn betoog ‘De kwelderkwestie nader toegelicht’.

Daarmee haalt het Groninger boerengenootschap Pro Excolendo Jure Patrio zijn gelijk bij de rechter en blijft de staat ook daarna bij elke nieuwe poging met lege handen achter. Uiteindelijk zal het tot 1950 duren voor de boeren hun recht van opstrek alsnog verliezen. Al lukt het de Staat om daar een voorschotje op te nemen, uitgerekend dankzij wederom een bezetter. Haagse ambtenaren overtuigen de Duitsers dat er nieuw land nodig is voor de voedselvoorziening: in 1944 wordt bij het huidige Eemshavengebied de Emmapolder aangelegd, al krijgt het die naam uiteraard pas na de bevrijding.

De boeren blijven lichtelijk verbitterd achter, en dat is weer zo nu de provincie en de gemeente Het Hogeland azen op de Oostpolder. Verlies van deze hoogproductieve kleigrond betekend voor de pootaardappelers in het gebied een gigantische financiële scheur in de broek. Zoals een insprekende boer de Groninger Staten voorhield: „Dit is de Rolls Royce onder de Nederlandse landbouwgrond.”

Sowieso schrijnt het verlies van het oude ‘recht van opstrek’ nog altijd een beetje na. In de indrukwekkende televisieserie *De Aarde Beeft*, over de aarbevingsproblematiek, blik boer Reint Meijer begerig uit over het alweer flink aangeslibde kwelderland voor ‘zijn’ Bokumer-Ikemapolder bij Kloosterburten. „In het licht van de historie gezien zouden we al lang weer onze spaarpot hebben omgekeerd en er een dijk omheen gelegd hebben met een groepje boeren hier. Maar dat mag niet meer.”

Want tegenwoordig is het Rijk de baas op de kwelders en die maakt er tot verdriet van de boeren liever natuurgrond van. „Misschien komt er ooit een tijd dat we die grond weer nodig hebben om landbouw te bedrijven”, zegt Meijer haast weemoedig. „Maar dat ga ik niet meer meemaken.”

